

SAMLAREN

*Tidskrift för
svensk litteraturhistorisk
forskning*

ÅRGÅNG 87 1966

Svenska Litteratursällskapet

UPPSALA

Almqvist & Wiksells

BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

UPPSALA 1967

Miscellanea

Docent Staffan Bergsten: *En Stagneliusbibliografi kritiskt sammanställd* anmäles av docenten Magnus von Platen i Samlarens recensitionsavdelning. Bibliografin har föranlett professor Olle Holmberg till några »anteckningar»; Staffan Bergsten ingår i svaromål.

Anteckningar vid en Stagneliusbibliografi

Den av Svenska Litteratursällskapet år 1966 utgivna publikation som bär titeln *En Stagneliusbiografi kritiskt sammanställd* (tryckår 1965) innehåller bland annat en polemik mot några mina bidrag till Stagneliusforskningen som jag ber att få svara på, långt ifrån av böjelse för meningsutbyten men därför att bibliografen uppenbarligen har råkat in i felläsningar av min text som jag ogärna vill ha traderade till en ev. framtida forskning.

Jag börjar då med några kronologiska frågor.

De Stagneliusanska handskrifternas kronologi klarlades för fyrtio år sen av Albert Nilsson efter en metod som tidigare på ett mera ofullkomligt sätt hade använts inom Thorildforskningen: det visade sig att skalden inom ett kort men händelserikt skrifvarlivs ram hade ändrat sin handstil nästan år för år, och med bibehållande av ungefär samma stil-»gestalt» tid efter annan hade givit enstaka bokstäver ett nytt utseende. Albert Nilsson utgick från bokstäverna w, B, N, P och S (dessutom från stavningen av orden hjärta och stjärna) och lyckades genom att iakttä deras olika utformning under olika tider fastställa en stilutveckling hos skalden som gav underlag för datering av hans handskrifter. Som det fasta jämförelsematerialet fanns de kungl. brev att tillgå som skalden hade renskrivit på ämbetsrummet och som givetvis var daterade. Albert Nilssons handskriftsdateringar mottogs i början inte utan axelryckningar av de bättre vetande men har nu vunnit anseende som säkra.

»Möjligen», skrev Albert Nilsson i en kommentar till sin undersökning, »kan man genom att välja andra typer göra ännu noggrannare bestämningar». För ett visst ändamål behövde jag i slutet av 30-talet en så preciserad datering som möjligt av dikten *Till Förtruttnelsen* och kom då på idén att försöka begagna mig av vad man kan kalla Albert Nilssons »erbjudande» till kommande forskare. Jag gick igenom handskrifterna än en gång, imponerades av Albert Nilssons exakthet men märkte samtidigt att det verkligen var möjligt att i enstaka fall med hjälp av andra bokstavstyper än de av honom valda nå de »ännu noggrannare bestämningar» som han hade ställt i utsikt. De bokstavstyper som jag höll mig till var d, s och t, delvis också N, som Albert Nilsson visserligen hade undersökt men som jag tyckte hade en utvecklingshistoria utöver den av honom nämnda. Vad *Till Förtruttnelsen* angår visade sig mina undersökningar inte leda till väsentligt andra resultat än Albert Nilssons: han hade daterat manuskriptet till 1818, och jag menade att också 1817 och 1819 var möjliga årtal. De resultat som jag i övrigt kom fram till och meddelade i uppsatsen *Stagneliuskronologi* i *Samlaren* 1939 kan sammanfattas i tre punkter: 1) Det blev sannolikt att Stagnelius' »teosofiska» diktning var påbörjad redan innan han år 1819, troligen på våren, reste till Kalmar, och att »frälsningen», »väckelsen», den närmaste inre förberedelsen till Liljor i Saron således hade sitt ursprung i Stockholm och inte i Kalmar; 2) dateringen av en del andra dikter av växlande betydelse modifierades en smula i ena eller andra riktningen; 3) några manu-

skript som Albert Nilsson av skilda anledningar inte hade sett fick sina tillkomstdata fastställda efter hans metod, ev. kompletterad med min. Det viktigaste resultatet var, och det strök jag under så gott jag kunde, att jag hade funnit Albert Nilssons dateringar i huvudsak och de allra flesta gångerna också i detalj riktiga.

Mitt förhållande till Albert Nilsson var således, tyckte jag, fullt klarlagt. Jag hade som hans lärjunge arbetat med samma problem och efter samma metod som han, hade kunnat bestyrka hans resultat, hade på få punkter obetydligt modifierat dem i enlighet med en av honom själv given anvisning. Jag har svårt att förlåta bibliografen att han tvärtemot mina utförliga och som jag tycker absolut entydiga förklaringar av saken har framställt den på ett vrängt sätt: jag hade enligt honom velat »slå Albert Nilsson på fingrarna», men själv »på ett slående sätt» blivit erinrad om företagets risker. Jag försäkrar honom, för så vitt denna uppsats skulle komma under hans ögon, att hela denna slagsmålsfantasi inte har någon som helst grund utanför hans egna hjärnvindlingar.¹

Bibliografen går vidare, och för »den som är intresserad av Holmbergs hypoteser» vill han nämna några av dem. Han skriver bland annat (sid. 8):

»Låt oss som exempel ta (— — —) elegin 'Om kring stadens dånande torg med skaran jag irrar ...' och stanserna som börjar 'Vårfloden härligt svallar'. Enligt Nilssons bedömning av handskrifterna har de sannolikt tillkommit någon gång under 1816–1817; längre än så anser han sig inte kunna gå. Holmberg [— — —] accepterar också dessa årtal som en utgångspunkt men vill gå vidare, och inte enbart med hjälp av handstilens egenheter. Själva anslaget till den första av de båda dikterna speglar, menar han, det överväldigande intryck den bullriga storstaden Stockholm gjorde på Stagnelius när han först kom dit och dikten bör således ha tillkommit på hösten 1815. Den senare, 'Vårfloden härligt svallar', avslöjar visserligen inte vilken flod det gäller, men att den skrivits en tidig vår står fullt klart för Holmberg — med samma evidens som det står klart för oss alla att Hemsöborna skrevs i Stockholms skärgård.»

Så långt bibliografen. Vad därom är att säga är först att dikten Om kring Stadens dånande torg dateras av mig med hänsyn till bokstavstyper, handstil, manuskriptets allmänna utseende. »Den har inga spiraler, däremot öglor på d-staplarna. Stilen är liten och rund och tycks tyda på hösten 1815.» Det är dateringen. Jag *tillägger* sen att skallden vid den tidpunkten »var så ny i Stockholm att torgen ännu verkade 'dånande' på honom». — Som man ser är detta något annat än vad bibliografen har läst in i stycket.

Därnäst Vårfloden herrligt svallar, av bibliografen kallad »stanser». Jag skriver om den att Albert Nilsson »föreslår som datum åren 1816–1817. Den [— — —] är en vårdikt, snarare skriven i Stockholm än i Kalmar, ty det är åtminstone något naturligare att ge namnet vårflod åt Norrström än åt Kalmarsund; såvida man inte vill gå längre tillbaka och anta att dikten är en renskrift av något som tillkommit under Uppsala-tiden, varpå i så fall tilltalsordet 'bröder' skulle kunna sägas tyda [— — —]. Vad handstilen beträffar, så antyder den emellertid som själva manuskriptets datum året 1816, närmare bestämt våren 1816.»

Återigen: själva dateringen återförs på handskriftens utseende. Bibliografens jämförelse med Hemsöborna är en rolighet som tyvärr inte är många poäng värd: man kan ju i sådana fall inte likställa en roman med en lyrisk dikt. Att en vårdikt inte *behöver* vara skriven på våren har han givetvis rätt i, men inte sällan är det *sannolikt* att den är det, och man har som bekant inom litteraturhistorien att arbeta med tre giltighets-kategorier, förutsatt att man skiljer dem åt: det säkra, det sannolika och det möjliga. Wivallius' Klagevisa över denna torra och kalla vår, Frödings En majvisa (Nyss fåglarne sjöngo på nytt om vår) och Stagnelius' Vårfloden herrligt svallar hör till de vårdikter som man med ett stort mått av sannolikhet tänker sig skrivna på våren och inte på någon annan årstid. Detta är början av Stagnelius' dikt:

¹ Jag passar på tillfället att, sent omsider, rätta ett tryckfel i uppsatsen Stagneliuskronologi. Sid. 140, rad 20–21, står *vidigast*. Det

skall, som sammanhanget, hoppas jag, visar, vara *senast*.

Vårfloden herrligt svallar,
 Ljuft grönska dälder nu och vallar,
 Kärleken, Bröder! kallar
 Till strider högt vår raska tropp.
 Brasan till aska brunnit,
 Till sista droppen ölet runnit,
 Vintren har ju försvunnit —
 Till kamp i fältt och parker opp!
 Från lundens topp
 Sin hälsning göken skallar, —
 Allt andas hopp!
 Vårfloden herrligt svallar
 I ängens famn med slingradt lopp.

I en så härlig tid, menar skalden, bör man unna sig kärlekens och våldtäktens nöjen. Naturligtvis *kan* det ha varit en snuvig vinter exempelvis i det faderliga biskopshuset som skalden vid en toddy tillsammans med överste Kock, löjtnant Saur och lektor Wimmerstedt har framskrålat sin visa, men sannolikt är det inte; vår vän bibliografen må därom tycka vad han vill.

»Det skulle föra för långt», tillägger bibliografen, »att i detalj granska Holmbergs argumentering på de enskilda punkterna», och det har han nog rätt i.

De Stagnelianska dateringsfrågorna kan man efter Albert Nilsson inte behandla utan kännedom om Stagneliusmanuskripten. »Samtliga bevarade stagnelianska handskrifter» har bibliografen, meddelar han, »mödosamt» arbetat sig igenom. Det märker man inga spår av.² Endast ett ställe i hans uppsats röjer, eller tycks vilja röja, att han överhuvud taget har *sett* ett Stagneliusmanuskript. Det är på sid. 33, där han talar om en dikt som heter Romans och som jag ska uppehålla mig vid en stund. Den lyder så:

Omringad af bekymmer
 Jag i min hydda är.
 När dagen gryr och rymmer
 Blott möda och besvär.
 Colette! min älskarinna!
 Om jag dig ägde där,
 Nöjd skulle jag mig finna
 Lik den en krona bär.

Hvar quäll, då jag med hjorden
 Kom hem på dalens stig;
 Mer öm och dyrbar vorden,
 Omarmade Du mig.
 Förr'n Solen återvände
 På fältet gången ut,
 Ej dagens tyngd jag kände
 Vid tanken (eller tankan) på dess slut.

Manuskriptet har inte tillhört den s. k. Kalmarsamlingen av Stagnelius' poesier, den som biskopen skickade till Hammarsköld då han skulle ge ut sin upplaga. Det har legat för sig i KB:s autografsamling och har först på senare tid införlivats med det övriga

² Hur också insamlingen av material till den egentliga bibliografiska förteckningen har varit »mödosam», beskriver bibliografen utförligt på sid. 6. Inte heller den uppgiften lyser genom sin trovärdighet, ty det material som är hämtat *utanför* Samlarens bibliogra-

fier och Bööks bibliografi i Svenska Litteraturens Historia är påfallande sparsamt och »lückenhaft». Däremot är tydligen mycken möda nedlagd på den oviga, otjänliga och inkonsekvent tillämpade systematiken.

materialet av handskrifter eller fotostatkopior. Albert Nilsson såg inte handskriften till dikten och har alltså inte daterat den. Jag skriver i min uppsats Stagneliuskronologi följande: »En dikt som Albert Nilsson inte behandlar är *Romans* (I: 352). Den kan enligt hans bokstavskriterier anses vara ungefär från våren 1821.» Bibliografen anför nu — visserligen inexakt — min datering men tillägger: »Tvivelaktigt om Hs är av S:s hand, dateringen således också diskutabel». Hur har han fått idén att handskriften kanske inte vore av skaldens egen hand? Tydligen, tänker man, genom det mödosamma handskriftsstudiet.

Saken är emellertid enklare än så. På manuskriptet har någon, kanske en person som vid ett tillfälle har ägt det, satt ett frågetecken för hypotesen att det skulle vara ett Stagneliusmanuskript, och samma frågetecken står också på det kuvert i vilket KB förvarar den lilla handskriften. Huruvida det är på kuvertet eller på manuskriptet självt som bibliografen har sett frågetecknet lämnar jag därhän; hade han tagit upp kuvertet, tittat på manuskriptet och jämfört det med andra manuskript så hade han funnit att det verkligen *är* ett Stagneliusmanuskript. Den som mödosamt har arbetat sig igenom samtliga bevarade Stagneliusmanuskript måste med tiden ha utbildat sig till kännare av Stagnelius' handstil och kunna märka att det inte kan finnas något som helst tvivel om *Romans*-manuskriptets autenticitet. (Se efterföljande facsimile!)

Jag går så — i förut nämnt, som jag hoppas lovligt eller åtminstone ursäktligt syfte — över till vad bibliografen har att säga om min bok *Sex kapitel om Stagnelius* (1941).

Han skriver på sid. 22:

»Holmberg uttalar sig [— —] oförfärat om kastningarna mellan from barnatro, skeptisk ateism och svärmisk religiositet, ofta på grundval av helt odaterbara texter och med en — låt vara öppet deklarerad — brist på personlig inlevelseförmåga i religiösa problem.»

Jag kan i några fall gissa vad det är för ställen i boken som bibliografen på det sättet har läst men *rätt* har han inte läst dem. Ty:

- 1) Jag uttalar mig inte oförfärat om någonting;
- 2) Jag använder aldrig ordet ateism om Stagnelius' åskådning;
- 3) Jag stöder mig aldrig på helt odaterbara texter; och
- 4) Jag deklarerar aldrig någon »brist på personlig inlevelseförmåga i religiösa problem».

Också min behandling av den s. k. Amandafrågan har bibliografen intresserat sig för och har trott sig märka en cirkel i mitt (och också Bööks) resonemang om den: på hypoteser om Amanda daterar vi dikterna *Afsked till lifvet* och *Resa*, Amanda jag skall, och på hypoteser om dessa dikters datering daterar vi *Amandahistorien*. Att bibliografen skulle ha uppfattat resonemangen rätt vill jag inte påstå, men han uttrycker sig ibland oklart och har en subjektiv grammatik. (Värst är det då han på sid. 9 formellt råkar räkna Bööck bland icke »respektabla forskare», vilket reellt säkert inte är hans mening.) Besvärande är emellertid framför allt de svårigheter som han har haft att läsa tryckbokstäver. Att han läser fel hos mig kan så vara, men han läser fel också hos Stagnelius. Det finner jag då jag, för att lära känna hans föregående, ögnar igenom hans uppsats om *Bacchanterna* i *Samlaren* 1960. Han citerar där dikten *Drömmen*. Den liknar i motivet *Endymion*: en sovande, en drömmande, ser sköna ting framför sig, bland annat *Venus* slumrande på en rosenbädd, med *ambralockor* om barmen. Men:

Drömmens taflor rullades plötsligt hop
Och jag väcktes — Ufvarnes hesa rop
Mängde sig med stormarnes tjut i öknen —
Blodröd glänste blixten i midnattstöcknen.

Med andra ord: drömmaren väcktes, och i och med det försvann drömmen. Så har emellertid bibliografen, trots det att han måste ha haft texten framför sig och troligen själv har skrivit av den, inte kunnat läsa orden. »Den tvära omkastningen», säger han, »äger rum i en sovande och drömmande persons medvetande».

5.

Jennys Melankoli.

Tag, o Sabelsten, rätt en grafvård
 åter vandringstafven,
 Drick din pumpsk pås le åh glöfven
 Gått af dödens hand.

Lik hon skiffes utan klaven
 Lik en mitt på halven,
 smick var dömsny, glee, lik flöken,
 tänds Colons brand.

Insbligen neu
 Sitt mod hon återtager!
 Skalt hon en kvad
 för löstfart ut hon drager
 Springat mantert framåt galan,
 Springst gläd som spatan:
 "Even ar sjuk, ej om har Selen
 Hoorn i håll i hand."

Lees var sjuk. Strax dömsny blott,
 Tars Selenen strödd.
 Plågat som om barn hon fädd
 Sitt hon där i af gråt.

Ytterligare en sak är att säga. Jag vill inte påstå att jag blir förargad över den tillrättvisande ton som bibliografen använder då han vänder sig till mig i klassen, men jag finner den en smula sällsam: vi har ju dock alla, och inte bara han, uppnått rösträttsåldern! Också den egenheten hos bibliografen finner man emellertid spår av i uppsatsen om Bacchanterna. Där är det Dionysos som blir föremål för hans pedagogik. Denna oförståndiga gud har i Stagnelius' skådespel yttrat sig om »Orfeus' liv och lära», och vad han säger om saken är visserligen sant men »han misstar sig om dess djupare mening och värde». Så bibliografen. Eftersom Stagnelius själv inte förråder någon kunskap om fauten måste den ha begåtts vid ett tillfälle då dramats författare, av för många fluida berörd, har sjunkit in i drömmens rosenslöjor och lämnat figurerna i sin pjäs fritt spelrum. —

Kopior av två Stagneliusmanuskript som enligt Albert Nilssons handstilskriterier bör vara tillkomna tidigast 1821. Man jämföre t.ex. ordet *Lik*, rad 5 i Jennys Melankoli,

Romans.

Omringad af betymmen
 jag i min hytte st.
 Kan' jag en grege af rymmen,
 Blott möda af besvar?
 Oallete! min allskarinna!
 Om jag dig ägde där,
 Hög skulle jag mig finna
 Lika i en krona, bar.

Hvar quäl, då jag med hjörten
 Kom hem på salens stig,
 Mer om af dyrbar vorden,
 Omarmade Du mig?
 Sör'n solen återvände,
 På fältet gången ut,
 H' dagens tynad jag kände
 Lika tanken på dess flut.

rad 8 i Romans; ordet *och*, sista raden i Jennys Melankoli, rad 4 i Romans; prickarna över ö i ordet *strödde* i Jennys Melankoli, 3:e raden nerifrån, och prickarna över ä i ordet *besvar* i Romans; s i *dödens*, rad 4 i Jennys Melankoli, och i *dagens*, rad 15 i Romans. Lika viktiga som den genomgående likheten i sättet att skriva är frånvaron av genomgående olikhet. Möjligen är Romans något tidigare än Jennys Melankoli: den »svajighet» i stilen som utmärker Stagnelius' manuskript från ungefär senare hälften av 1819 och förra hälften av 1820 (se därom min uppsats Stagneliuskronologi sid. 133!) är i Jennys Melankoli mera dämpad än i Romans.

Olle Holmberg